

И.П.И.

Институт за пазарна икономика

бул. "Патриарх Евтимий" N 10, София 1142

тел./факс.: (+359 2) 952 62 66, 952 35 03

ел. поща: mail@ime.bg

страница в Интернет: www.ime.bg

изх. № 04 / 02.02.2024 г.

ДО

ПРОФ. ГАЛИН ЦОКОВ

МИНИСТЪР НА ОБРАЗОВАНИЕТО

И НАУКАТА

СТАНОВИЩЕ

ОТНОСНО: Проект на Решение на Министерския съвет за одобряване на проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за висшето образование

УВАЖАЕМИ ПРОФЕСОР ЦОКОВ,

Във връзка с предложения за обществено обсъждане проект на ЗИД на Закона за висшето образование бихме искали да изложим факти, наблюдения и аргументи, които считаме за важно да се отчетат при бъдещо разглеждане на проекта.

Предложените изменения в проекта на закон, целящи премахване на таксите за обучение на студенти и докторанти по държавна поръчка и пълното финансиране на висшето образование с трансфери от държавния бюджет, са лоша идея с формална оценка на въздействието, която не се базира на факти, статистически данни или изследвания, без задълбочено обсъждане на новия модел с обществеността. Освен в някои отделни гранични случаи, тя няма да задържи млади хора в България и няма да има значим демографски ефект върху привличане на чуждестранни студенти.

Системата на висше образование в България претърпява значителни промени през последните години, свързани с разширяване на достъпа и подобряване на управлението чрез все по-голямо фокусиране върху качеството. През последните години броят на местата за студенти в българските университети се доближава до общия брой завършили средно образование, което ясно демонстрира намеренията на държавата да отвори максимално достъпа до системата, като осигури място за всеки ученик. За съжаление висшето образование все още страда от наличието на значителен брой малки университети, затруднения при запълването на местата поради все по-малкия брой завършващи средно образование ученици, недостатъчна отвореност към студенти от чужди държави и слабо представяне на българските университети в международните класации. Тези проблеми са индикация за все още сравнително ниското качество на висшето образование у нас, което следва да е дългосрочна цел на всяка реформа в сектора. Представените мотиви към законопроекта обаче не засягат съществуващите предизвикателства пред постигането на по-високо качество на тази услуга.

Всички изследвания и анализи в областта на доходите, неравенствата и пазара на труда показват силна позитивна връзка между наличието на завършено висше образование и доходите на индивидите и домакинствата. Висшето образование, освен доходите, повишава възможностите за заетост на завършилите, възможностите за трансфер между професии и допълнително

професионално развитие. Това обаче не означава, че пазарът на труда няма нужда от разнообразни специалисти с различно образование. Няма как да очакваме всички ученици, завършили средно образование, да завършат след това и висше. На подобно мнение е и Европейската комисия, която в стратегическите си документи поставя цел от 45% завършили висше образование във възрастова група 25-34 години¹.

Как предложението за изменение на закона за висшето образование ще отговори на тези предизвикателства? Премахването на таксите за обучение на студентите и докторантите държавна поръчка едва ли ще има значителен количествен ефект върху приема и резултатите, най-малкото заради следното:

- Таксите и в момента са относително ниски – за учебната 2023-2024 година годишните такси съгласно РМС№ 317 от 23 март 2023 година са в диапазона 530 – 3752² лева в зависимост от специалностите и професионалните направления. Средният размер на годишната такса за обучение на студент за настоящата учебна година е 1050 лева³ и той се доближава до най-ниския официален месечен доход от труд у нас – минималната работна заплата (933 лева).

- Слабото развитие на кредитната система⁴ у нас също показва, че в само в много редки случаи студентите не могат да си позволят плащането на такси и търсят кредитиране, за да платят обучението си.

- Това, което по-силно ограничава достъпа до висше образование, са разходите за издръжка по време на следването, особено за студенти от провинцията и такива, произхождащи от семейства с ниски доходи. Тук се включват разходи за квартира, учебници, книги и учебни помагала, храна, спорт и други дейности от ежедневието на студентите. Това налага студентите да работят по време на следването си, да търсят кредит или изобщо да избягват висшето образование. Този въпрос обаче не се адресира от проекта на ЗИД на ЗВУ.

- Самото наличие на приоритетни професионални направления и защитени специалности, в които студентите са освободени от плащане на такси и в момента, но това не води до значително нарастване на интереса, демонстрира липсата на позитивно въздействие на освобождаването от такси върху увеличаване на приема във ВУЗ и задържането или привличането на студенти.

Таксите за обучение, които студентите плащат, имат и други функции, освен на независим от държавата приходоизточник за университетите – те регулират над-оптимално търсене на услугата, като намаляват, поне до известна степен, участието в системата на по-ниско мотивирани студенти и такива, които искат да се възползват от статута и от допълнителни предимства, които той носи, без да преследват образователни постижения и успешно придобиване на образователната степен. Таксите имат и косвен ефект върху търсенето на по-качествена услуга, като увеличават вероятността студентите да се вълнуват повече какво получават срещу парите си, да обжалват и протестираат срещу нарушения и лоши практики, както и да избират по-внимателно висше училище, водени от мотив за по-добра реализация на пазара на труда. Това увеличава конкуренцията между висшите училища и натиска върху тях да подобряват услугата.

Институтът за пазарна икономика винаги е подкрепял реформи, базирани на свободния избор, пазарното начало и конкуренцията. Според нас за системата на висше образование в България по-удачна би била реформа, която:

¹ <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/about-higher-education>

² За образователна степен „магистър след бакалавър“, редовно обучение.

³ Според доклада на министъра на образованието и науката към РМС №317 от март 2023 г.

⁴ Повече информация за слабия интерес към студентското кредитиране може да бъде намерена например тук: https://www.capital.bg/moiat_capital/deposits_credits/2023/09/29/4532259_student_na_kredit_kakva_e_procedurata_v_bulgariia/

- стъпва върху по-голямото участие на студента във финансирането на собственото му висше образование. Увеличението на таксите над сега предвидените по закон до две трети от стойността на разходите за обучение е ключово и ще доведе до овластяване на студентите и повишаване на търсенето на качествено висше образование. То ще повиши отговорността на студентите при избора и по-ясна мотивация в решението дали да учи и къде.

- Съвместно с това - оттегляне на държавата от масовото финансиране на направления, специалности (особено под формата на голям брой приоритетни такива) и университети. Конкуренцията между университетите за студенти ще натиска разходите (и съответно таксите) надолу.

- Ролята на държавата във финансирането на висшето образование следва да се концентрира върху изграждане на система за ранно откриване, оценка и заплащане на обучението на студенти с финансови затруднения – например под формата на стипендиантска програма. Програмата може да бъде насочена към ученици с отличен успех и към такива с добър успех и ниски доходи, така че да се осигури тяхното обучение във висши училища, както и да се използва и за стимулиране на обучението по много ограничен кръг специалности, които са необходими за пазара на труда, но за които липсват желаещи студенти.

- Развитието на кредитната система също следва да се подкрепя като възможност за студентите да финансират образованието си. Кредитирането е гарантирана от държавата схема за финансиране на висшето образование на всеки и тя ще разшири значението си при предложения модел. Нейното предимство, обаче, в сравнение с прякото държавно финансиране е, че лицето, което получава услугата, плаща разхода.

- Подобна система е силно зависима и от наличието на адекватна система за акредитация и оценяване на качеството на университетите и професионалните направления. Тази функция в момента се изпълнява от Националната агенция по оценяване и акредитация (НАОА), но тя следва да се засили в посока на: включване на външни експерти при оценяването на ВУЗ, включително представители на бизнеса; вземане предвид на мнението на студентите; по-силен акцент върху данните, предоставяни от Рейтинговата система на висшите училища. Би било добре и да има ясни правила, при които държавата да се оттегля от финансирането на определени университети – например при съдебно решение за извършени системни нарушения и/или престъпления и др.

С оглед на гореизложеното, Институтът за пазарна икономика е против приемането на предложените промени.

Оставаме на разположение за обсъждане на предложенията и за допълнителни анализи на системата на висшето образование.

С уважение,

Светла Костадинова

Изпълнителен директор

Институт за пазарна икономика